

NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

Dr. Arday Lajos

Kisebbségek és biztonság Kelet-Közép-Európában¹

A szuperhatalmak szembenállásának évtizedeiben, amely mesterségesen osztotta földrészünket Kelet- és Nyugat-Európára, a biztonság katonai összetevője dominált. Az „agyaglábú óriás”, a Szovjetunió belső összeomlása és felbomlása után és annak következményeként egyre inkább teret nyer a biztonságfogalom bővülése, komplex értelmezése, amely szerint egy állam, egy térség – a mi esetünkben Kelet-közép Európa – biztonságát

- gazdasági,
- politikai-társadalmi (szociális, morális),
- katonai, geostratégiai,
- emberi jogi-kisebbségi és
- környezeti, környezetszennyezési tényezők^[1] együttesen határozzák meg, illetve veszélyeztethetik.

A biztonságpolitikában növekedett a közvetlen földrajzi környezet jelentősége; a potenciális világméretű és nukleáris összecsapás veszélyét felváltották a valóságos regionális, helyi konfliktusok, illetve azok kialakulásának lehetősége.

Előre bocsátva ama meggyőződésünket, hogy *térségünkben a legnagyobb veszélyt, a legerősebb destabilizáló tényezőt a gazdaság összeomlása jelenti, annak minden negatív, sőt tragikus hatásával együtt*^[2], e tanulmányunkban a *nemzeti, kisebbségi és emberi jogi vonatkozásokat*

¹ Ez az előadás a „Közép-Európa mint perspektíva” c. konferencián elhangzott előadás bővített változata. A konferencia helye és időpontja: Kiskunfélegyháza, 1994. október 14-16.

fejtjük ki részletesebben. Az új típusú kockázatok jelentős része ugyanis a két többnemzetiségű szövetségi állam, a volt Jugoszlávia és Szovjetunió széteséséből következik, illetve általában a nemzeti, többségi-kisebbségi, (egykori) uralkodók és elnyomottak közötti ütközések felszínre kerüléséből, megsokszorozódásából, szerte a térségben. A gyűlöletet hirdető „osztályharc”, a „proletár internacionalizmus”, a „testvériség-egység” hangzatos és félrevezető jelszavai mögött szinte minden esetben a birodalmi szovjet, jugoszláv, csehszlovák érdekek érvényesítése állt. A hatalom birtokosai általában a többségi nagyorosz, szerb, cseh és román nemzethez tartozók, a hozzájuk asszimilálódó, a birodalmi eszme és a diktátorok janicsárjai voltak. A kisebb és esetenként fejlettebb (ukrán, szlovén, horvát, magyar) társnemzetek és kisebbségek önálló államiségát felszámolva, jogos és szerződéseken (Korfu 1917, Pittsburg, Genf 1918) rögzített autonómia igényeiket semmibe véve, Moszkvából, Belgrádból és Prágából kormányzott, centralizált párt-államokat hoztak létre. A nemzeti-kisebbségi követeléseket erőszakkal fojtották el, vagy a „szőnyeg alá söpörték” azokat; a problémákat Lenin, Tito vagy éppen Ceausescu szellemében megoldottnak nyilvánították, illetve kijelentették: a szocializmus építése során önmaguktól, automatikusan megoldódnak.

A szovjet irányítású keleti blokk megszűnését általános örömujjongás kísérte világszerte. A demokratikus intézmények bevezetése, az addig elnyomott nemzeti szuverenitások helyreállítása a térségben alátámasztotta ezt a lelkesedést. A fordulat után azonban Közép-Kelet-Európa biztonsága nem javult meg automatikusan. Hamarosan kiderült, hogy a mesterséges, ideológiai-katonai szembenállás mindent összemosó tömb-szemlélete alapvetően elhibázott volt. Az ideológiai és hatalmi vákuumot az addig elnyomott nemzeti-kisebbségi érdekérvényesítés kezdte betölteni. „A nemzetben való gondolkodás az egyetlen fennmaradt közélmény a kommunizmus összeomlása után; a nemzet maradt az egyetlen, védelmet nyújtó közösség.”^[3]

A nemzeti önrendelkezési mozgalmak a külső politikai függés, a csatlós helyzet megszűntetése, az államok teljes szuverenitásának visszaállítása után – nem várt erővel – fejlődésük újabb szakaszába léptek. Ennek a szakasznak, mely az előbbinél sokkal érzékenyebbnek bizonyul a nemzetközi biztonság szempontjából, színterét a többnépű, soknemzetiségű közép- és délkelet európai államok alkotják.

A feloldhatatlan igény- és érdekütközések közös gyökere – a nyugat-európaihoz viszonyítva – megkésett és torz nemzetfejlődés a soknemzetiségű birodalmakon belül, valamint a két világháborút lezáró békerendszerek együttes hatására kialakult *államhatárok eltérése az etnikai határoktól*.^[4] Térségünkben nincsenek egynyelvű, egy kultúrájú, egy vallású „tisztá” nemzetállamok; egyesekben (Románia, Szerbia) több milliós nemzeti kisebbségek élnek. Ha a többségi vezetés ezek beolvasztására törekszik, vagy amint napjaink eseményei bizonyítják, elűzi, kiirtja őket, vég nélküli konfliktusok sorozatával kell számolnunk^[5]. A kirekesztést, jogfosztást, és a finoman „etnikai tisztogatás”-nak nevezett szömyűségeket a minden áron egységre, egyszínűségere törekvő nemzetállami keretek és gondolkodás teszi lehetővé, így *térségünkben a mai formájukban létező „nemzetállamok” jelentik az egyik legnagyobb biztonsági kockázatot.*

Az új államok megjelenése, illetve az államok területi újrameghatározódása mégjobban aláhúzta a nemzeti kisebbségek ügyének jelentőségét a térségben. Ezek az átalakulások valójában nem oldották meg – nem is oldhatták meg – a nemzetiségi problémát; az új határok közbeiktatásával számos esetben csupán új állami keretbe helyezték azt. A háború sújtotta területeken, így a Balkánon, Moldáviában és a Kaukázusban, a kisebbségek még az eddiginél is kiszolgáltatottabb helyzetbe kerültek. És a továbbterjedés kockázata miatt más potenciális veszélyzónák is vannak – ilyen a szerbiai Koszovó és a nagy számú magyart magába foglaló Vajdaság -, ahol különféle nemzetiségű, ártatlan és védtelen polgári lakosok válhatnak új agressziós cselekmények áldozatává. A „többség”-”kisebbség” feszültségek azt bizonyítják, hogy az

emberi és kisebbségi jogok tiszteletben tartása nemcsak jogi és humanitárius kérdés, hanem mindinkább a közös nemzetközi biztonság alkotórésze, a harmadikból átkerült az első kosárba. Több nemzetközi fórumon az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (a helsinki folyamat), az ENSZ, a NATO, az Európai Közösség és a Nyugat-Európai Unió próbál szembenézni ezzel a jelenséggel, mely átfogó megoldás híján tartós válsággal vagy teljes politikai káosszal fenyeget. Ezért minden eddiginél sürgetőbb feladattá vált a megelőzés. A stabilitás legfontosabb előfeltétele a jól működő piacgazdaság, modernizált és integrált – ez nyilvánvaló és elfogadott tény. A második fontosságát még nem ismerte fel a nyugat-európai közvélemény: Európa nem lehet békés és biztonságos kontinens, amíg megoldatlan nemzeti-kisebbségi problémák vannak Közép- és Kelet Európában, amelyek – a szociális feszültségekkel, az elszegényedéssel és elégedetlenséggel párosulva – robbanáshoz, az egész kontinens „balkanizálódásához” vezethetnek.

A már több mint két éve folyó „jugoszláv örökösödési háború”^[6] a legvéresebb katonai összetűzés, ami kontinensünkön 1945 óta lezajlott. Több szempontból is egyedülálló: a térség legerősebb és legjobban felszerelt hadserege, amely eredményesen küzd Nagy-Szerbia létrehozásáért, a polgári lakosság ellen visel hadjáratot. A középkoriakon túltevő kegyetlenkedések, a nők megerőszakolása, az elfoglalt települések szervezett kirablása és elpusztítása (különös tekintettel a nem-szerb templomokra és műemlékekre), stratégiai jelentőség nélküli, menekültekkel túlszűfolt városok lövése, lakóik elűzése vagy kiirtása mind az ellenállásra képtelen és védtelen embereket sújtja. Dalmácia, Bosznia-Hercegovina és Kelet-Szlavónia városai, ipari üzemei összehasonlíthatatlanul többet szenvedtek, az okozott kár sokkal nagyobb, mint a II. világháború öt éve alatt. Szerb megszállás alatt van Bosznia-Hercegovina 70%-a, Horvátország közel egyharmada, holott a szerbek lakossági aránya 1991-ben 33-35, illetve 11-12% volt. Az igazságos és arányos területi felosztást az teszi lehetetlenné, hogy a városok általában muzulmán és horvát többségűek (voltak), míg a

környező elmaradott, gyéren lakott, mezőgazdasági területek sok esetben vegyesek vagy szerb többségűek.

Koszovóban, ahol a lakosság 90%-a albán, 1981 óta van hadiállapot. Az ottani „rendfenntartás” és a hadviselés költségeit nagyrészt a vegyes etnikumú Vajdaság módszeres kirablásából fedezik, és mindkét tartományt megfosztották kvázi-köztársaság jogállásától, amelyet az 1974-es alkotmány biztosított számukra.

A szerb-horvát fegyveres konfliktus bármely pillanatban kiújulhat ^[7], az álláspontok összeegyeztethetetlensége miatt és a gazdasági-stratégiai életképesség biztosítására. A szerb agressziót mindkét esetben *etnikai igazolással* próbálják alátámasztani, ami leegyszerűsítve így hangzik: ahol egy szerb él, az Szerbia, azaz azoknak a területeknek (Nagy)Szerbiához kell tartoznia.

A horvát vezetés eltökélt szándéka a *történelmi határok* visszaállítása. Ez nem csupán elvi kérdés: a maslenicai tengerhíd visszaszerzése és biztonságos használata létfontosságú, hiszen egyedül azon keresztül tartható fenn a szárazföldi összeköttetés Dalmácia és Horvátország központi területei között. Másfelől a banja lukai és a knini „Krajinák” gazdaságilag életképtelenek, s nincs közúti-vasúti összeköttetésük Szerbiával. Ezért Vinkovci, Bosanski Brod és Doboj életbevágó fontosságú mindkét fél számára. A horvátok Bosznia-Hercegovina közel egyharmadára is igényt tartanak, történelmi jogon, s mivel tömbökben élő horvát etnikum található Hercegovinában és a Szávától délre, etnikai indokolással. Lakosságon belüli arányok ott 17-19%. Az egykori Jugoszlávia központi köztársaságának etnikai-stratégiai szempontok szerint történő felosztásában állítólag már régen megegyezett Milosevic szerb és Tudjman horvát elnök, csupán enklávékat hagyva meg a népesség közel felét kitevő muzulmánoknak. Ennek ismeretében érthető, hogy a muzulmánok kétfrontos háborúra kényszerülnek, s hogy a gyengébb ellenféltől – a korábbi szövetségéstől, a horvátoktól – próbálnak területeket (vissza)szerezni (Mostar).

A dél-szerbjai Novipazari Szandzsák 327 ezer muzulmánjáról alig esik szó, pedig ott is a koszovóihoz hasonló hadiállapot uralkodik. A Milosevic-kormány mereven elzárkózik autonómia-követelésük teljesítésétől, és sokan közülük önkéntesként harcolnak hittestvéreik oldalán Boszniában a szerbek ellen.

Az első pillanatban hihetetlennek hangzik, de az albán demográfiai robbanás időzített bombája vetette szét Jugoszláviát.^[8] Erre a kihívásra volt válasz a nagyszerb nacionalizmus feléledése (az 1986-os akadémiai memorandum, nyomásgyakorló tömegtüntetések szervezése, Milosevic 1989 júniusi Kosovo Polje-i beszéde, a tartományok autonómiájának felszámolása), Jugoszlávia szerb uralom alá való (vissza)helyezésének igényével. Ez, a többiek számára elfogadhatatlan megfélemlítő és hatalomkoncentráló szerb politika okolható Jugoszlávia széteséséért és nem a szlovén, horvát és boszniai muzulmán szeparatizmus.^[9]

Az idő és a népszaporulat az albánoknak dolgozik. Kis-Jugoszláviában és Makedóniában közel 3 millió albán él, csaknem annyi, mint az anyaországban. Néptársainak akaratát kifejezve I. Rugova az albán-lakta területek egyesítéséért egy koszovói albán köztársaság megteremtéséért küzd, (egyelőre) Jugoszlávián belül. Azt is kijelentette, hogy nem hajlandók tovább együtt élni a szerbekkel. Az új, demokratikus albán vezetés többször kinyilvánította: fegyveresen is beavatkozna, ha Szerbia a horvátországihoz és boszniaihoz hasonló „etnikai tisztogatás”-ra szánná el magát Koszovóban – ez viszont egy regionális háborút robbanthatna ki, Görög- és Törökországgal a szembenállók között. Makedónia belső stabilitását is veszélyezteti a hivatalosan 25, albán vélemény szerint 40-45%-ot kitevő albán kisebbség, amely Koszovóval összefüggő tömbben él Tetovo-Kumanovo vidékén. Ha nem is a közeli jövőben, de bizonyára létrejön egy Nagy-Albánia, inkább Pristina, mint Tirana központtal.

A gyenge és „négy tűz közé”^[10] szorult Makedónia sorsa két erős szomszédjától, Görögországtól és Szerbiától függ. A görög álláspont szerint e név használata – történelmi jögon – csak Görögországot illeti

meg. A történelemre való hivatkozás mögött nagyon is reális félelem rejlik: egy szomszédos önálló makedón állam vonzó erőt gyakorolhat a néhány tízezer „szlavofon hellén”-re, ahogyan az ott élő bolgár-makedónokat emlegetik. A görög tiltakozás és zsarolás hatására csak néhány állam ismerte el eddig az új államalakulatot. A szerb szélsőségesek is „Dél-Szerbiá”-ról beszélnek, s az 1991 évi népszámlálás szerint az ott él 44 ezer szerb^[11] helyett 250 ezerről, akiknek természetesen Szerbiához kell tartoznia.

Bulgária ugyan elismeri a fennálló határokat, és jelenleg nincs abban a helyzetben, hogy érvényt szerezhessen nemzeti aspirációinak, de nem szabad elfelejteni, hogy (a Szovjetunió támogatását élvező) Bulgária évtizedeken át tagadta a makedón nemzet létezését. Történelmi-nyelvészeti-néprajzi érveket sorakoztattak fel annak bizonyítására, hogy a makedónok valójában bolgárok, akiket szerencsétlen történelmi körülmények szakítottak el a bolgár nemzetől, s hogy a makedón nyelv egy elszerbesített nyugat-bolgár nyelvjárás.

Nyilvánvaló, hogy *térségünk biztonságára pillanatnyilag a legnagyobb veszélyt az expanzív nagyszerb nacionalizmus jelenti*. Annál is inkább, mivel Szerbia és a Milosevic-kormány élvezi Orosz- és Görögország feltétlen támogatását, és ezek az országok Ukrajnával együtt határozottan ellenzik a szerbek elleni fegyveres fellépést az ENSZ-határozatok végrehajtására. A háború folytatásához nélkülözhetetlen üzemanyag- és fegyverutánpótlás is elsősorban Görögországon és Románián át érkezik. A jugoszláv hadsereg a hidegháború időszakában erősebb volt, mint a szomszédos „szocialista” országos haderői együttvéve; ezt a félelmetes hadipotenciált a bécsi fegyverzet- és haderő-csökkentési megállapodás (CFE Treaty) sem csökkentette, és csaknem egészében Szerbia rendelkezésére áll. Ez a haderő – a mindenkori kormányzatra is befolyást gyakorló, szélsőséges félkatonai szervezetekkel együtt – állandó veszélyt jelent legtöbb szomszédjára,^[12] így a haderők kiegyenlítésének, térségünk biztonságának előfeltétele támadó nehézfegyvereinek megsemmisítése és a

– főként Boszniában és Horvátországban tevékenykedő – félkatonai szervezetek leszerelése-feloszlatása.

A szovjet fenyegetés által fenntartott megosztottság évtizedeiben Közép-Európa eltűnt. 1989-90 után tanúi vagyunk egy több mint ezer éven át létezett történelmi-kulturális-gazdasági-mentálisbeli egység újjászületésének: az összetartozás és hasonlóság világosan kirajzolódik az egykori Osztrák-Magyar Monarchiához tartozó területeken, államok szerint Cseh-Lengyel-Magyarországon, Szlovákiában és Szlovéniában.^[13] Ezek az országok és régiók hangsúlyozzák európaiságukat, mielőbb csatlakozni szeretnének a (nyugat)európai gazdasági-politikai és védelmi rendszerekhez, s ehhez a szándékon túl adottságaik is megvannak.

De látunk egy ezzel ellentétes, nyugtalanító tendenciát, amely ismét megosztással fenyegeti térségünket és földrészünket, a nyugati és a keleti kereszténységet, kultúrkört elválasztó vonaltól keletre. Egy „új Bizánc” körvonalai bontakoznak ki, Oroszországtól Görögországig. Az odatartozó államok többségében a kommunista vezetésnek sikerült átmentenie hatalmát; az államapparátus, az erőszakos szervezetek változatlanul működnek tovább, csupán a kommunista ideológiát és frazeológiát a nemzeti váltotta föl. A demokratikus átalakulás megtorpant, a piacgazdaságra való áttérés akadozik vagy meg sem kezdődött, gazdaságuk az összeomlás szélén áll, az ipari és a mezőgazdasági termelés soha nem tapasztalt mértékben esett vissza. Amilyen hamis volt a kelet-nyugati szembeállítás, éppoly félrevezető lenne az okokat csupán a vallási különbözőségben keresni. Itt a legrosszabb bizánci-ottomán örökség: az erőszak, korrupció, alacsony munkamorál^[14] továbbélése, megerősödése, az alkotmányos kormányzás és a demokratikus hagyományok hiánya ad magyarázatot a működési zavarokra, az antidemokratikus, sok esetben Európával is szembehelyezkedő kormányok támogatására. Ha a vezető nyugati hatalmak, s mindenekelőtt a leginkább érintett Európai Közösségek továbbra is elzárkóznak a gazdasági-politikai támogatástól, s legvégső esetben a katonai beavatkozástól, egy Európán belüli gazdag

Észak-Nyugat-szegény Dél-Kelet konfliktus bontakozhat ki, katasztrofális következményekkel földrészünk mindhárom régiójára.

A közép-európai országok másik nyugtalanító biztonsági problémáját a Szovjetunió szétesése utáni helyzet jelenti. A exszovjet nemzetállami elkülönülés az európai térségben eddig viszonylag békésen ment végbe, de az utódállamok vitái a pontos határokról és a közös katonai örökség felosztásáról, valamint a kisebbségek bizonytalan politikai és rendezetlen jogi helyzete jövőendő súlyos konfliktusok lehetőségét is magában rejt.

A szovjet utódállamokban 25 millió orosz él, Oroszország határain kívül. Legtöbbben Ukrajnában (11 millióan, főként az Oroszországgal határos keleti területeken és a déli iparvidéken); össznépességen belüli arányuk Észtországban 30% és Kazahsztánban megközelíti a 40%-ot, relatív többséget alkotva. A retrográd erők és a nacionalizmus megerősödése elszakadáshoz és belháborúk egész sorához vezethet, melyekhez képest a volt Jugoszláviában folyó összecsapások – Gorbacsov szavai szerint – pikniknek tűnhetnek. Ezt látszik alátámasztani az észtországi orosz csapatok parancsnokának minapi kijelentése, hogy katonái fegyverrel is megvédik az ottani orosz etnikumot. A függetlenné vált államok kormányai – joggal – idegen testként kezelik a szovjet megszállás alatt oda települt-telepített több millió nem-baltit, és vonakodnak számukra megadni a szavazati joggal járó állampolgárságot. Különösen két réteg jelent reális veszélyt a gazdaságilag és katonailag egyaránt gyenge kis államok számára: a nyugdíjas és szolgálaton kívüli tisztok (csak Lettországon több tízezeren vannak) és az orosz maffia. Mindkettő jól szervezett, kívülről támogatott és jelentős fegyveres erőt képvisel: az utóbbi nagyobb tűzerővel rendelkezik, mint a három balti állam kormánycsapatai. További konfliktus-forrás, hogy 1940 után Észt- és Lettország területének 4, illetve 2%-át Oroszországhoz csatolták, s ezt most visszakövetelik.^[15]

Moldávia és Románia egyesítését ellenzi a Dnyeszteren túli legfejlettebb országrész oroszlakta többsége – a harcok bármikor

kiújulhatnak. A Kaukázus és Közép-Ázsia nem tartozik térségünkhöz, de az örmény-azeri, grúz-abház miniháborúnak és az iráni fundamentalisták által támogatott tadzsik ellenzéki erők betöréseinek destabilizáló hatását nem szabad lebecsülni. Nem csupán az orosz jelenlét és részvétel miatt, hanem elsősorban azért, mert ezek és az esetleges jövőbeli – fegyveres konfliktusok mindenütt az ultranacionalista, antidemokratikus erők befolyását, támogatottságát növelik. A Nyugatot mindenek előtt a volt szovjet atomarzenál sorsa érdekli, s valóban megvan a veszélye annak, hogy – legalábbis egy kis töredéke – szélsőségesek vagy közönséges bűnözők kezébe kerül, kiszámíthatatlan következményekkel.

A békés proliferációnak (előállítási ismeretek, hasadóanyagok átadása) is nagy a valószínűsége, úgyszintén egy Csernobilihez hasonló környezeti katasztrófának.^[16] A nagy létszámú volt szovjet – orosz és ukrán – hagyományos haderő sorsával együtt mindezek olyan kérdések, amelyek alakulását nemcsak a közvetlen szomszédságban, hanem világszerte aggódoó figyelem kíséri.

Közismert tény, hogy minden harmadik magyar határainkon kívül él, döntő többségükben a szomszédos államok Magyarországgal határos területein.^[17] Magyar nemzetiségűnek vallotta magát.

Romániában	1,620 ezer	7,1%	(2-2,1 millió)
Szlovákiában	567 ezer	11%	(720-750 ezer)
Szerbiában	345 ezer	3,3%	(380-400 ezer)
Ukrajnában	156 ezer	0,3%	(200 ezer) ^[12]

Ausztriában, Cseh- és Horvátországban, Szlovéniában 10 és 50 ezer között, államonként, így az oroszok után *Európa második legnépesebb kisebbsége a magyar. A biztonsági kockázatot azonban nem viszonylag nagy számuk és határmenti elhelyezkedésük jelenti, hanem az, hogy a*

többségi nemzetek kormányai és törvényhozói nem hajlandók biztosítani kollektív (csoport) jogaikat^[19] és kielégíteni autonómia-igényüket.

A magyar kisebbségi szervezetek és pártok^[20] általános követelései:

- a (nyugat)európai normáknak megfelelő törvényesség, élet- és vagyonbiztonság;
- az anyanyelv szabad használata a közigazgatásban és igazságszolgáltatásban;
- teljes anyanyelvi iskolahálózat;
- anyanyelven történő tömegtájékoztatás (sajtó, rádió, TV, könyvkiadás);
- a helyi, regionális és állami adókból való arányos részesedés;
- személyi-kulturális és területi autonómia.^[21]
- Valamennyien hitet tesznek a többpártrendszerű, pluralista polgári demokrácia, a jogállamiság, a piacgazdaság és a vállalkozás szabadsága mellett.

Az első, magától értetődő igényt indokolja a volt jugoszláv területeken dúló háború – amelynek átcsapásától félnek a Vajdaságban^[22] – a magyarság és általában a kisebbségek számarányát meghaladó behívások, a horvátországi, boszniai menekültek – túlnyomórészt szerbek – betelepítése a magyarok házaiba, lakásaiba, a hatósági túlkapások és az azokat messze meghaladó megfélemlítés-elüldözés a felfegyverzett, és törvényen felül álló félkatonai szervezetek, a csetnikek részéről Szerbiában és a szerb megszállás alatt álló, 1991-ig Horvátországhoz tartozó területeken.^[23]

Romániában az elmaradt rendszerváltás következtében nem változott a hatalomgyakorlás antidemokratikus jellege, ami különösen a magyarokkal szemben érvényesül. Így nem vonták felelősségre, vagy felmentették az 1989 decemberi mézszárlásokat elrendelőket; a – túlnyomórészt román – görög katolikus egyház nem kapta vissza templomait, intézményeit; az 1990 évi márciusi marosvásárhelyi magyarellenes pogrom szervezői-

elkövetői büntetlenek maradtak, ugyanakkor néhány magyar tüntetőt hosszú börtönbüntetésre ítélték; a házkutatások egész sorát rendezték magyar református templomokban és paplakokban, fegyvert keresve. Nem állították vissza a magyar nyelvű felsőoktatást, s a középiskolák működését is akadályozzák^[24]; korlátozzák a gyülekezési és szólásszabadságot, az anyanyelv használatát, különösen azokban a városokban, amelyeknek polgármesterei a neofasiszta Vatra Romaneasca tagjai vagy támogatói (Kolozsvár, Nagybánya). Szenátorok gyalázzák Tőkés László püspököt, és koncentrációs táborok felállítását követelik a magyarok számára.^[25] Természetes, hogy ilyen körülmények között az *ottani magyarok egy tekintélyes része* – a vajdaságiakhoz, horvátországiakhoz hasonlóan *csak két alternatívát lát: a beolvadást vagy az elmenekülést.*

Szlovákiában és Ukrajnában minőségileg más a helyzet, de ott sem érvényesülnek maradéktalanul a kisebbségi jogok. A Meciar-kormány Szlovákiának az Európa Tanácsba történt felvételét követő napokban rendelte el a kétnyelvű helységnévtáblák leszerelését, és a magyar névhasználatot megengedő törvényjavaslat visszaküldését a parlamentnek. Tervezetek születtek a magyar tanítási nyelv korlátozására is. Mereven elutasítják az autonóm magyar régiók koncepcióját. Ukrajnában a mindenkit sújtó, alapvető probléma a gazdaság szétesése, leállása. A pénz elértéktelenedése, a keresetek-nyugdíjak alacsonyága csak a hadigazdálkodást folytató Szerbiáéhoz hasonlítható. Jóllehet az 1991. december 1-én megrendezett népszavazáson a kárpátaljai lakosság 78%-a voksolt „a különleges önkormányzatú közigazgatási terület”, egyszóval az autonómia mellett, Kijevben erről hallani sem akarnak. A helyi őslakosság, a ruszinok (rutének, kisoroszkok) ukrántól való különbözőségét is tagadják, s nem ismerik el önálló entitásként. Következésképpen autonómia-igényüket is elutasítják, csakúgy, mint a magyarokét egy „magyar nemzetiségi körzet” létrehozására Beregszász székhellyel.^[26]

Az értetlenség és elutasítás nemcsak térségünkre jellemző. Sok nyugati közéleti személyiség sem tud vagy akar különbséget tenni a jogokért

küzdők és az azokat megsértők között: mindkettőben „nemzeti viszálykodó”-t lát. Mintha a többség és kisebbség közötti feszültséget a kétnyelvű táblák demokratikus igénye és nem azok önkényes tiltása okozná. Mintha a délszláv háborút a szlovén függetlenségi nyilatkozat, és nem a Ljubljánára dobott első bomba indította volna el. Mintha a kisebbségi jogok és a nemzetiségi autonómiák védelmezői, valamint az „etnikai tisztogatás” kitervelői hasonszőrű bajkeverők lennének, akiknek közös jellemzőjük egyfajta balkáni elkülönítő „törzsközpontú” gondolkodás.^[27]

A teljes gazdasági összeomlás, diktatúrák bevezetése-visszaállítása, a kisebbségekkel szembeni erőszakos fellépés milliós, vagy több tízmilliós menekültáradatot indíthat el. Mivel a nagy nyugati államok csaknem mindegyike erősen korlátozta a menekültek befogadását – legutóbb Francia- és Németország – vagy eleve nagyon keveset bocsátott be (USA, Nagy-Britannia), ennek terhe is a közép-európai kis államokra szakad, amely alatt összeroppanhatnak.

Különösen nehéz helyzetben van *Magyarország*. A szomszédos országok magyarjai közül az elmúlt évtizedben, s különösen 1988-91 óta egyre többen és többen keresnek és találnak menedéket, megélhetést az anyaországban. Szülőföldjük elhagyására kényszeríti őket a velük szemben alkalmazott diszkrimináció, az egyre romló gazdasági helyzet (Románia, Ukrajna) a fenyegetettség, a közvetlen életveszély (Horvátország, Szerbia).

Jelenleg Magyarországon 65-70 ezerre tehető a menekültek száma; közülük 5424-en folyamodtak menekült státuszért, amely gyakorlatilag a magyar állampolgárokat megillető jogokat és kedvezményeket biztosítja^[28]. További 5000 „menedékes” (asylum-seekers) ellátásáról gondoskodik a magyar állam a menekülttáborokban. A családoknál, ismerősöknél meghúzódott, egyházi-társadalmi segélyből élők, nyilvántartásba nem vett, katonai és frontszolgálattól menekülők (főleg Szerbiából, de újabban Ukrajnából is) száma ennek többszöröse. 1991

végén a volt Jugoszláviából érkezettek 50 ezer főre tették; ebből 20 ezer a behívás elől menekült el.

A II. világháborútól 1987-ig Magyarország – a többi kelet-közép-európai országhoz hasonlóan – inkább kibocsátó, mint befogadó állam volt.^[29] A Ceausescu-rezsim utolsó éveiben mind több és több romániai magyar menekült át; ők indították el azt a folyamatot, amelyet a kommunizmus összeomlása méginkább felerősített, melynek során Magyarország évtizedünk elejére befogadó, cél-országgá vált. 1988 és 1992 között közel 120 ezer menekült ellátásáról kellett gondoskodnunk.^[30]

Ez a felismerés vezetett csatlakozásunkhoz 1989. október 4-én a menekültek jogi helyzetét rendező 1951. évi genfi egyezményhez és az 1967-es new yorki jegyzőkönyvhöz.^[31] Azzal egyidőben megalakult a Menekültügyi Hivatal, majd 1991-ben a Menekültügyi Tárcaközi Bizottság. Az állami költségvetés a menekültszolgálatot 1988-ban 300 millió, 1992-től évi 1 milliárd forinttal támogatja. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága, kormányok, alapítványok, szervezetek, magánszemélyek is többmillió dollárt utaltak át.

A migráció a bizonytalanság, a veszélyeztetettség jele és terméke. A VMDK és a Menekültügyi Főbiztosság előrejelzései szerint már a közeljövőben három nagy, összességében többszázezres menekült-hullám érkezésére kell felkészülnünk:

- a Vajdaságból, s annak is főként bánági részéből, az éh- és fagyhalál elől otthonukat elhagyni kényszerülők;
- a horvát-bosnyák konfliktus miatt nagyarányú muzulmán beáramlás, Horvátországból is;
- a Nyugat- és Észak-Európából kiutasítottak.

Ha bekövetkezik, az példanélküli kihívást jelent majd az egyébként is válságos helyzetben lévő magyar gazdaság és szociális ellátás számára.^[32]

A menekültügy speciális, csak a németországéhoz hasonlítható vetülete, hogy a magyar nemzetiségű/származású politikai és gazdasági menekültek többsége Magyarországon kíván letelepedni.^[33]

Ezek számára viszonylag könnyen és gyorsan megszerezhető a magyar állampolgárság az újonnan elfogadott állampolgársági törvény szerint is.

A gazdasági okokból elvándorlók egy része legális és illegális munkavállalással igyekszik megvetni a lábát. 1991-ben több mint 33 ezer külföldi állampolgár rendelkezett magyarországi munkavállalási engedéllyel; 1992-ben ehhez járult újabb 20 ezer, 6-12 hónapig érvényes engedély. Nyílt titok, hogy a „feketén” munkát vállalók száma ennek többszöröse.^[34] Új jelenség a kínaiak tömeges megjelenése; döntő többségük a kereskedelemben és a szolgáltatásban helyezkedik el sikeresen, mert megítélésük szerint Magyarországon nincs sem nyílt, sem lappangó idegengyűlölet.

A magyarországihoz hasonló a helyzet Lengyelországban, Csehországban, valamint *Szlovákiában*. A Pozsonyban működő ruszin emigráns kormány illetékesei szerint „...a bevándorolt ukránok népirtást folytatnak” ellenük, s ennek hatására kb. 100 ezer ruszin menekült át Szlovákiába: csak Kassán 40 ezren élnek.

A cseh és szlovák viszonyt súlyosan megterheli a menekültügy. A szövetségi állam szétválása előtti hónapokban több tízezer cigány (roma) telepedett át Szlovákiából *Csehországba*, ahol ma 200 ezren élnek túlszűfolt lakásokban szociális segélyből; körükben magas a bűnözés és a prostitúció. A tervezett állampolgársági törvény követelményeinek 80%-uk nem felel meg (5 évi állandó csehországi lakás és büntetlenség), Szlovákia pedig nem hajlandó őket visszafogadni. Képviselőik apartheidről beszélnek, rasszizmusról, pogromok lehetőségéről, sőt likvidálásról, s a cigányellenességnek valóban vannak látható megnyilvánulásai.^[35] Túldramatizálva a helyzetet, „Közép-Európa palesztinjaiává” válhatnak 1994. január 1-e után, táborlakókká, ha a cseh állam beszünteti a szociális segélyek folyósítását, s Németországhoz

hasonlóan kiutasítja őket, mint illegális bevándorlókat. A származási országok, Szlovákia és Románia nem fogadják be őket, másrészt a cigányok sem akarnak visszamenni. ^[36] Hivatalos becslés szerint ma Csehországban 100-150 ezer menekült él, de közülük csak igen kevesen folyamodtak menekült státuszért, mert tovább akarnak jutni, egy gazdagabb nyugati országba. A cseh illetékesek véleménye szerint a megoldást a visszafogadási egyezmények (readmission agreement) átfogó rendszere jelentené. Egy ilyen sokoldalú egyezmény megkötését szorgalmazzák az ún. tranzitországok, (az említettek mellett Lengyelország és Szlovénia is), amely a menekültek szervezett visszaszállítását szabályozná származási országukba. Az EK-hez való csatlakozás folyamatában ezek az államok is csatlakoznának a Schengen-i Egyezményhez. ^[37]

Lengyelországba százezer számra igyekeznek bejutni lengyel származásúak (vagy magukat annak kiadók) a szovjet utódállamokból, főként Ukrajnából és Fehéroroszországból (Belarusz). Szűrésükre szigorú vizsgálati módszereket (részletes lengyel nyelvű kérdőív) dolgoztak ki. Több tízezerre tehető a Lengyelországban rekedt, vagy oda visszatoloncolt (Svéd- és Németországból) romániai cigányok száma – helyzetük a csehországihoz hasonló.

A volt jugoszláv területeken folyó módszeres népirtás miatt több mint 2 millióan hagyták el szülőföldjüket. A háborút viselő Szerbia és Horvátország terheit tovább növeli a 670, illetve 600 ezer menekült, ^[38] az utóbbi helyen részben boszniai muzulmánok. Ezek többsége haza akar térni, ha ezt bántatlanul teheti. Az élet- és vagyónbiztonságon túl azonban széles körű újjáépítési programra is szükség van, mert a közlekedési vonalak mellett a termelő berendezések és a lakóépületek is elpusztultak – s ez csak nemzetközi összefogással és támogatással valósítható meg, a béke helyreállítását követően. A rendezésnél figyelembe kell venni a boszniai muzulmánok, a relatív többségben lévő népcsoport jogos gazdasági-stratégiai érdekeit is. Ha ezt bármilyen megfontolásból elmulasztják, ők válhatnak „Európa palesztinjaivá”, sokkal inkább, mint a cigányok.

A háború, az etnikai tisztogatás Koszovóra való kiterjesztése maga után vonná *Albánia* (esetleg Görög- és Törökország) bekapcsolódását. Ez valószínűsíthető, de biztosra vehető egy újabb, több milliós albán-muzulmán menekültáradat megindulása, elsősorban Olasz- Görög- és Törökország felé.

A menekültek segélyezése, sőt befogadása is csak tüneti kezelés. A kiváltó okokat: háborúk, éhínség, szegénység, létbizonytalanság, elnyomás, a kisebbségek jogfosztottsága – kell megszüntetni ahhoz, hogy a menekültkérdés megszűnjön az egyik legsúlyosabb világméretű probléma, az egyik legfenyegetőbb destabilizáló tényező lenni Európában. Cseh-Lengyel- és Magyarország kétszeresen is támogatandó például szolgálnak: egyrészt mint befogadó államok, másrészt mint gazdaságilag és politikailag stabil országok, ahol az emberek pénzt tesznek félre, mert bíznak jövőjükben, és nem akarják elhagyni szülőföldjüket.^[39]

Mi lehet a megoldása az itt felvetett problémáknak, hogyan előzhető meg a potenciális konfliktusok? Nincsenek ugyan örök és megváltoztathatatlan határok; a Helsinki Záróokmányban szerepel a határok békés úton való megváltoztathatósága, s a Balladur-terv is kilátásba helyez kisebb határmódosításokat, a történelmi előzmények és a jelenlegi helyzet ismeretében kimondhatjuk: nem a határok újrahúzásával, mert az aligha érhető el közmegegyezéssel.^[40]

Egymást feltételező-kiegészítő kétirányú folyamat hozhat megoldást, *integráció és regionalizáció*. *A nemzetállamok Európája helyett messzemenő önkormányzattal, autonómiával rendelkező régiók Európáját kell megalkotni, az egységesebbé váló Európai Közösségeken belül*. Ez az integráció, egységesülés legyen mielőbbi és teljeskörű: gazdasági, politikai és védelmi. Tudatosítani kell a nyugati politika-csinálók körében, hogy Közép-Európa valóban demokratikus államainak *integrálása* nem *elsősorban gazdasági-pénzügyi kérdés, hanem politikai-biztonsági ügy*.

A gazdag és többségükben semleges EFTA-országok évtizedünk közepén várható felvétele után a *visegrádi országcsoporthoz* kell következnie. Közép-Európa a szemünk láttára születik újjá.

Lengyel- Cseh- és Magyarország (az északi területein létrejött Szlovákiával) 1100 éve Európa, a nyugati keresztény kultúrközösség tagja. Mentalitásunk, fejlettségünk hasonló, szándékunk megegyező: mielőbb visszanyerni helyünket az európai népek családjában. Több példa is azt bizonyítja (a Benelux, a skandináv és az ibériai államok), hogy könnyebb és előnyösebb először egy jól működő regionális kooperációt kialakítani, s csak azt követően, együttesen belépni a nagyobb közösségbe.^[41]

A közép-európai együttműködés ma jórészt a kezdeteknél tart. Államközi példái a Visegrádi Négyek kapcsolata, illetve a Közép-Európai Kezdeményezés néven tovább folytatódó hajdani Hexagonále. A két nyitott, laza (nem szövetség-szerűen zárt) ország-csoportosulásnak hasznos kiegészítője lehet a már részeredményeket is felmutató tájegységközi Alpok-Adria együttműködés, vagy a ma még inkább tudósi elképzelésként, javaslatként létező Kárpátok-Tisza interregionális terv.

Egy olyan térségben, amelyet általában a szétesés, bomlás irányzatai jellemeznek, a stabilitást szolgálja minden olyan összefogás, amely a demokrácia közös értékei alapján törekszik az államközi kapcsolatok sokoldalú fejlesztésére. Ezen országok geostratégiai helyzetének hasonlósága a stabil és instabil Európa határvonalán, a politikai és gazdasági rendszerváltozásban elért eredményeik, de problémáik, nehézségeik közössége is, alapot adnak az együttműködéshez számos téren, így a gazdaság és a biztonságpolitika területén is.

Meggyőződésünk, hogy a nyugati államok érdeke is segíteni az új közép- és kelet-európai demokráciáknak, hogy megszilárdítsák szabadságukat, erősítsék együttműködésüket, gyorsítsák felzárkózásukat a kontinens nyugati feléhez, s hogy – jó esetben az ezredfordulóra – teljes jogú tagjaivá válhassanak a Nyugat-Európai Uniónak, a NATO-nak és az Európai Közösségnek. A biztonság egy és oszthatatlan – s ez kiemelten

érvényes Nyugat- és Közép-Európára. Nyugat-Európa és általában a Nyugat biztonsága elválaszthatatlan térségünkétől.

E forgatókönyv ellen általában három ellenvélemény fogalmazódik meg:

- figyelmen kívül hagyja az orosz – jogosnak feltételezett biztonsági érdekeket;
- egy későbbi időre tolja ki a térség többi, (részben) balkáni államának bekapcsolását az össz-európai folyamatokba;
- „Elég nekünk egy Görögország is” – utalva a görög-török viaszályra.

Ami az elsőt illeti: Közép-Európa – a Balkántól eltérően – nem tartozott és tartozhat az orosz érdek- és befolyási övezetbe.

Ha voltak hosszabb-rövidebb időszakok, amikor az orosz-szovjet befolyás érvényesülhetett, sőt megszállásra is sor kerülhetett, az csak Lengyelország meggyengülése, államiságának felszámolása idején következhetett be. A mi életünkben pedig azért, mert a nyugati hatalmak – elsősorban az Egyesült Államok – a saját és az itt élő népek érdekeivel szöges ellentétben a térséget a teheráni és jaltai megállapodásokkal kiszolgáltatta a sztálini diktatúrának.

Kelet-Közép-Európa és a Balkán évezredek megosztottsága, különbözősége történelmi tény és jelenkori adottság, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni – a mesterséges államalakulat, Jugoszlávia mindkét szétesése, milliós ember- és többmilliárdos anyagi veszteséggel meggyőző bizonyítéka ennek. Szlovénia Nagy Károly óta (Nyugat)Európa, az osztrák birodalom része; szellemisége, gazdasági fejlettsége, demokratikus berendezkedése alkalmassá és méltóvá tesz arra, hogy a „visegrádiak”-kal egyidőben, sőt esetleg Szlovákiát megelőzve legyen az euro-atlanti integrációs szervezetek tagja. Horvátország, Szerbia, Románia és Ukrajna esete bonyolultabb. Mindegyik államnak vannak közép-európai hagyományokkal rendelkező részei: Horvátországnak a legtöbb, Ukrajnának a legkevesebb. Az

államhatárok lebontásának folyamatában ezek a területek^[42] gyorsabban és eredményesebben zárkozhatnának fel a már integrált szomszédos térségekhez ez is a nemzetállamok felszámolásának irányában hat.

Szakértők (Z. Brzezinski, G. Schöpflin) előrejelzése szerint a balti államok – ahol a regionális együttműködés kiépítése gyors ütemben halad, nem lebecsülendő svéd és finn közreműködéssel csatlakozása megelőzheti Horvátországot, Szerbiát, Romániát, és Bulgáriát (ha a jelenlegi állam-formációkban gondolkodunk, s nem veszünk számításba egy lehetséges balkáni (kon)föderációt) – ez utóbbiak belépésére 2010 és 2030 között kerülhet sor, reális számítások alapján.

Az ellenpéldát egyébként éppen Görögország szolgáltatja: csak földrészünk természetellenes megosztottsága tette lehetővé, sőt szükségessé NATO (1951) és EK (1981) tagságát. A nyugat-európai fővárosokban egyre többen adnak hangot annak a felismerésnek, hogy Görögország felvétele elszórt, sőt elhibázott volt: gazdasági-társadalmi integrálódása vontatott, a folyósított segélyeket nem megfelelően használták fel – tehertétel mind a NATO, mind az Európai Közösség számára.

Természetesnek vehetjük, hogy ugyanezekben a nyugati kormányzati központokban el akarják kerülni a térségünkre sajnos jellemző nemzeti-kisebbségi konfliktusok „integrálását” államainkkal együtt. Olyan vélemény is elhangzott, hogy Magyarország jöhet, de csak ha „kívül hagyja” a magyar kisebbségek ügyét, érdekvédelmét. Ez nyilvánvalóan kivihetetlen, egyrészt, mert Szlovákia is érintett, másrészt, s ez a fontosabb, a *kisebbségek helyzetének mindenkit kielégítő rendezése alapvető biztonsági követelmény.*

Ezért a magyar kormány támogatja a szomszédos országokban működő legitim magyar szervezetek által kidolgozott autonómia-tervezeteket, mert meggyőződéssel vallja, hogy a kisebbségek egyéni és kollektív jogainak

biztosítása lehetőséget ad a konfliktusok békés rendezésére, és előfeltétele az európai biztonság megteremtésének.

Példaként szolgálhat a *Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének* 1992 áprilisában elfogadott háromlépcsős autonómia-tervezete.

1991 végén 1992 elején folytak a felbomlott jugoszláv államszövetség köztársaságainak, nemzeteinek és nemzeti kisebbségeinek viszonyát rendezni kívánó brüsszeli és hágai tárgyalások Lord Carrington elnökletével. Az ún. Carrington-dokumentum – az utolsó, amely össz-jugoszláv szintű megoldást próbált találni a további együttélésre – a horvátországi (krajnai) szerbek követeléseinek kielégítésére előirányozta, hogy „...*az önkormányzás különleges státusával* ruházzák fel mindazon területeket, ahol a nemzeti vagy etnikai csoporthoz tartozó személyek többséget alkotnak”, és saját

- oktatási rendszer,
- törvényhozó testület,
- közigazgatási struktúra, benne a regionális rendőrség, valamint
- bíróság felállításáról rendelkezett, biztosítva az önálló terület- és gazdaságfejlesztést.

Ezen az alapon dolgozta ki a vajdasági magyarok európai szinten politizáló vezetősége a maga háromlépcsős autonómia-tervezetét, amelynek fokozatai:

1. a területhez nem kötött *személyi-kulturális autonómia*, amely az egyéni, emberi jogokra épülne, s az egyházak tevékenységéhez hasonlóan működne. Vezető szervei lennének: a magyar népcsoport egésze (pontosabban az autonómiához csatlakozók) által választott

- képviselőtestület (parlament),
- önkormányzati tanács,
- az önkormányzat elnöke.

Ez a szervezet felügyelné és működtetné az anyanyelven történő oktatást, művelődést és tájékoztatást, amelynek költségeit az állami és helyi adóbevételeknek a magyar kisebbség lakosságán belüli részarányának megfelelő hányadából fedeznék.

2. *A helyi önkormányzat* védené és valósítaná meg a gyakorlatban a kisebbségi jogokat az olyan településeken, ahol egy adott nemzeti kisebbség alkotja a többséget. Az egymástól távol fekvő, elszigetelt nemzetiségi településeknek ez a különleges státusza azért nagy jelentőségű, mert a magyarok egy harmada, s a többi nemzeti kisebbség nagy többsége ilyen településeken, szétszórva él.

3. *A Magyar Autonóm Körzet* magába foglalná a (korábbi) hét magyar többségű, és összefüggő területet alkotó adminisztratív egységet („község”-et) a legjelentősebb településekkel. A 3 hivatalos nyelv a magyar, a horvát és a szerb lenne; a 4 évre választott körzeti képviselőtestület, a területi tanács és az elnök Szabadkáról irányítaná a körzet életét.

Hatáskörük kiterjedne:

- a gazdasági és szociális ügyekre, beleértve a tervezést, a pénzügyeket és a környezetvédelmet;
- az igazságszolgáltatásra és a rendfenntartásra (rendőrség felügyelete);
- az oktatásra, művelődésre és tájékoztatásra.

Az autonómiák e hármas, egymást kiegészítő rendszere tudná csak biztosítani az egyéni és kollektív (csoport) jogok gyakorlati megvalósítását, mivel az autonóm körzet – optimális esetben is – csak a magyarok 56%-át egyesítené, de 34 távolabb fekvő magyar többségű település a helyi önkormányzaton, míg a szórványban (lakóhelyén is kisebbségben) élő 28% pedig csak a személyi autonómián keresztül érvényesíthetné jogait. Mindezek teljes összhangban vannak az Európa Tanácsnak a nemzeti kisebbségek jogairól szóló kiegészítő jegyzőkönyvének ajánlásával, az Emberi Jogok Európai Konvenciójához^[43], és beépíthető az Európai Kisebbségi Chartába. Az

autonómiáknak ez az összefüggő rendszere az önkormányzatra épül, a legdemokratikusabb társadalomszervezési formára, lehetőséget nyújtva különböző etnikumok feszültségmentes együttélésére egy államkeretben, a svájci, finnországi és déltiroli, jól működő modellek nyomán.

A polgárháborús viszonyok és a szélsőséges szerb nacionalizmus térnyerése ellenére a vajdasági magyaroknak van bizonyos esélyük arra, hogy céljaik egy részét elérjék. Egyrészt, mert nem kérnek sem többet, sem kevesebbet, mint a horvátországi szerbek, és ezek a követeléseik szerepelnek nemzetközi dokumentumokban. Bármilyen szintű ex-jugoszláv vagy nemzetközi tárgyalás napirendjére kell, hogy kerüljenek – a koszovói albánok kérdésével együtt – egy átfogó rendezés keretében. Kérdéses, persze, lesz-e erő a tárgyalóasztalnál elfogadottak kikényszerítésére, s nem lesz-e túl késő a már most reményvesztetten távozásra készülő tíz és százazrek számára.

A romániai, szlovákiai és ukrainai magyar pártok és szervezetek által kidolgozott autonómia-tervezetek lényegében megegyeznek a VMDK-ével, az eltérő viszonyokból következő változatokkal.

Szlovákiában kisebbségből társnemzetté kívánnak válni, és teljes: helyi, regionális és országos önkormányzati rendszert akarnak kiépíteni; az egymáshoz területileg kapcsolódó önkormányzatok társulásával magyar autonóm régiók jönnének létre.

Kárpátalján – a vajdasági szerb demokratikus ellenzékhez hasonlóan – a ruszinok és a szórványban élő magyarok küzdenek legelszántabban az egész terület autonómiájáért. A KMKSZ támogatja egy olyan területi autonómia kiépítését, amely felölelné a tömbben (a beregszászi és a szomszédos járásokban) élő magyarságot, ezzel együtt azonban szorgalmazza az egész Kárpátaljára, tehát a szórványmagyarságra is kiterjedő személyi elvű autonómiát is. Ennek keretében jöhetne létre és működhetne a magyar oktatási és kulturális önjelölt intézményrendszere.

Az RMDSZ 1993 januári kongresszusán a területi autonómia kifejezést a románok számára is elfogadhatóbb „regionális öngazgatás” terminussal helyettesítették.^[44]

Bár valamennyi magyar kisebbség igényli a személyi-kulturális mellett a területi autonómia valamilyen formáját, látnunk kell azt, hogy az önrendelkezés autonómiában testet öltő igénye összeegyeztethetetlen a (balkáni) nemzetállam koncepciójával és a mai kormányzati gyakorlattal.

Az autonómiák, az etnoregionális önkormányzatok kompromisszumnak is felfoghatók: mind a többségi nemzet, mind a kisebbség lemond az önrendelkezés teljes végrehajtásáról, tehát egyfelől az erőszakkal „homogenizált” nemzetállam megteremtéséről, másfelől az anyaországhoz való csatlakozásról, vagy önálló állam alapításáról. Megoldást tehát a „korlátozott önrendelkezés” érvényesítése hozhat, hatalom-lebontással és hatalom-megosztással. Ugyanakkor világosan és egyértelműen ki kell jelenteni: *a területi autonómia nem az elszakadás első, hanem az egyéni és kollektív kisebbségi jogok érvényesítésének utolsó, betetőző lépcsőfoka.*

A térség nemzeti kisebbségeinek, el nem ismert etnikumainak – a magyaroknak, ruszinoknak, a Szandzsák muzulmánjainak – jogos igényei ma még az önkormányzat és autonómia különféle formáival kielégíthetők. E kisebbségek – a koszovói albánoktól eltérően lojálisak az államhoz, amelyben élnek, részt vesznek a választásokon, a politikai életben. A többségi, uralkodó nemzetek szűkkeblősége, kizárólagosságra, nemzeti egyöntetűsége való törekvése azonban radikalizálhatja, a szélsőségek felé lökheti őket, s akkor térségünk valóban balkanizálódhat, végleg leszakadva Európáról. Ez a radikalizálódás az anyaországokban is bekövetkezhet, etnikai tisztogatás és/vagy a határon túli nemzetrészek elleni háborús cselekmények hatására.

Itt kell elmondanunk azt, hogy a szomszédos országok (Románia, Szlovákia) politikusainak és tömegtájékoztatásának visszatérő vádjai ellenére ma Magyarországon nincs talaja a területi revízióknak. A Magyar Külügyi Intézet által szervezett közvélemény-kutatás meglepő

eredménnyel zárult: 1000 megkérdezettből mindössze hatan támogatták az erőszakos határváltoztatást, s csupán 2-3% volt a békés megváltoztatás mellett, tehát *a magyarok nem revizionisták, óriási többségük elfogadja a fennálló határokat.*

A személyi-kulturális és önkormányzati-területi autonómia megadása természetesen csak az egyik, jóllehet legfontosabb módja lehet a kisebbségi jogok gyakorlati megvalósításának, a határok jellegének párhuzamos megváltoztatásával. Az is nyilvánvaló, hogy a kollektív (csoport)jogok fogalmának a nemzetközi jogba való bevezetése nélkül hatékony kisebbségvédelem nem képzelhető el.^[45]

A kisebbségi jogok megsértése esetén a nyilvánosság tájékoztatásának és a nyomásgyakorlásnak eredményes eszköze lehetne a magyar kisebbségi szervezetek által javasolt *Európai Kisebbségi Tanács és Parlament*. A Balladur-terv (az Európai Stabilitási Egyezmény) tanácsadó, konfliktus-megelőző és jelentő szerepet szán, sajnos csak az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet keretében, egy már meglévő funkció hatáskörének bővítésével. Csak remélhetjük, hogy ez a felvetés kifejezi az Európai Közösség érdekeltségét Közép-Európa stabilitásában és biztonságában.^[46] Szóba jöhet még egy *választott döntőbíró* felállítása az Európai Tanács és/vagy az EBEÉ szerveként.^[47]

A gazdasági előnyök mellett a kisebbségi problémák megoldásának keretétől szolgálhat a *határok átjárhatósága, lebontása és a határmenti, regionális együttműködés.*^[48] Ennek része lehet egy, az EK által garantált sokoldalú, regionális kisebbségvédelmi egyezmény, Magyarország és szomszédai részvételével.^[49] Időben ezt megelőzhetné az Északi Tanácshoz hasonló *Közép- és Kelet-Európai Tanács* megalakítása a gazdasági kooperáció, az EK-hez való felzárkózás és a kisebbségi problémák rendezésének elősegítésére, térségünk biztonságának erősítésére.^[50]

Végezetül két, biztonságpolitikával kapcsolatos megjegyzés: a nemzet, nemzetállam, többség-kisebbség, egyéni és kollektív jogok, önrendelkezés, autonómia a biztonság és stabilitás elsőrendű összetevőivé,

meghatározóivá váltak az elmúlt néhány évben. Fontosságukat Nyugaton is felismerték: magasszintű NATO és EK tanácskozások, nemzetközi konferenciák napirendjén szerepelnek, a legbefolyásosabb kutatóintézetek készítenek tanulmányokat e témakörből. Általános egyetértés alakult ki, amely szerint a türelmetlen és erőszakos nacionalizmus a stabilitást veszélyezteti.

Magyarországon a határainktól délre folyó fegyveres konfliktusok, és a sok helyen létükben fenyegetett magyar kisebbségek miatt mindezeknek még nagyobb jelentősége van. Külpolitikánk egyik meghatározó eleme – s ebben teljes az egyetértés a kormányzó és az ellenzéki pártok között – a szomszédos országokban élő magyarok érdekeinek védelme, életkörülményeik javítása.

Ezek a megfontolások biztonságpolitikánk kialakításában is jelentős szerepet játszanak. Védelempolitikánk alapelvei között azonban említés sincs a kisebbségekről, bizonyítva, hogy a felelős magyar államférfiak e problémák megoldásánál kizártnak tartják katonai erő alkalmazását^[51]. Magyarország az erőszakos eszközök helyett (elüldözés, az etnikai összetétel megváltoztatására) a tárgyalásokat tartja a vitás kérdések rendezése és a béke fenntartása egyedül elfogadható megoldásának.

Jegyzetek, hivatkozások

1. Közép- és Kelet-Európa biztonsága az új európai rendben Magyarország biztonságpolitikai és honvédelmi koncepciója. Szerk.: Tabajdi Csaba és Szentesi György Szociáldemokrata Alternatíva 1992/6. 5., 15. o. Bognár Károly: A biztonság és a biztonságpolitika hazánkban. Társadalmi Szemle 1993/1. 43-45. o.
2. Az ipari és mezőgazdasági termelés jelentős, 30-50%-os csökkenése, a kivitel visszaesése, (elsősorban a nagy és kevésbé igényes szovjet piac összeomlása folytán) infláció, a korábban elképzelhetetlen méretű munkanélküliség, elszegényedés, a gazdasági menekültek és a hajléktalanok tömegeinek megjelenése.

3. George Schöpflin előadása a Teleki László Alapítvány- Magyar Külügyi Intézetben 1993. április 5-én.
4. „...Az e században aláírt valamennyi békeszerződés igazságtalan volt, különösen az első világháború végén a versaillesi béke, de azok is, amelyeket 1945-ben és azután írtak alá. Mindegyik figyelmen kívül hagyta a földrajzi, vallási és etnikai realitásokat, azért, hogy a győztesek dicsősége nagyobb legyen; hatalomvágyukat és önző érdekeiket szolgálták.” Mitterand elnök beszéde a „Törzsek vagy Európa?” konferencián, Párizs 1992. febr. 28.
5. 1991 decemberében, amikor Lord Carrington vezetésével még össz-jugoszláv keretben próbálták rendezni a kisebbségek helyzetét, washingtoni előadása után megkérdezték Silajdzic bosnyák külügyminisztert: mi történik, ha a szerb hadsereg Boszniát is megtámadja? Rövid válasza: akkor elkezdődik egy százéves háború.
6. G. Schöpflin: Hungary and its Neighbours (Kézirat, 1993 március) 1. o.
7. Amint ez meg is történt 1993 szeptember elején a krajnai frontszakaszon három falú visszafoglalásával és a szerb megtorlással, a Károlyváros és Zágráb elleni tüzérségi és rakétatámadással.
8. Az 1970-es években az albánok természetes szaporulata 29 ezrelék volt (a jugoszláviai átlag 8,9, a szerbeké 6,6, a magyar kisebbségé 1,8 ezrelék volt), az országos átlag több, mint háromszorosa. A Szerb Köztársaságban – a két tartománnyal együtt – minden második újszülött albán, akárcsak a 80-as évek végén a hadsereg minden második újonca. Jugoszláviában 1948 és 1981 között az albánok száma 230,6%-kal növekedett. Lásd bővebben: Dr. Koca Joncic: Nationalities in Yugoslavia. Beograd, 1982. 5-6 o.; Arday Lajos: A jugoszláviai magyarság demográfiai helyzete 1944-től napjainkig. Magyarságkutatás, 1989.
9. Természetesen nagy szerepet játszottak a gazdasági tényezők: a fejlett köztársaságok, Szlovénia és Horvátország rájöttek arra, hogy Jugoszlávia részeként nem tudják végrehajtani a demokratikus átalakulást, a piacgazdaságra való átállást, a modernizációt és véglegesen lemaradnak a (nyugat)európai fejlődéstől. Megelégelték a déli fejletlen területek feneketlen hordójába való pénz-

- töltést, és nem voltak hajlandók tovább finanszírozni a szerb uralom erőszakos fenntartását Koszovóban.
10. M. W. Weithmann: Macedonia – „Land between Four Fires” Aussenpolitik 1993/3.
 11. Többségükben a jugoszláv fegyveres erők tisztjei és azok családtagjai.
 12. Szlovéniát, Ausztriát, Olaszországot és az ellenségnek tekintett Németországot is beleértve.
 13. Szerencsés és szerencsétlen történelmi-etnikai viszonyai miatt Ausztria már, Horvátország még nem tartozik ehhez az államcsoporthoz.
 14. Az 1980-as évek második felében közvélemény-kutatást rendeztek az egyik jugoszláviai nagyvárosban. Választani kellett két feltételezett lehetőség, a nyugat-németországi munkaintenzitás és magas fizetés, és az akkori jugoszláviai munkateljesítmény és alacsony fizetés között. A megkérdezettek 3/4 része az utóbbira szavazott.
 15. The Promotion of Stability and Security in Europe Dr. Wolfgang Bötsch jelentése a budapesti EDU-konferenciára, 1993. szeptember 1-3. 20-22. o. EDU/1993/2266
 16. Ennek veszélye napról-napra nő, az akadozó alkatrész ellátás, a fegyelem meglazulása és a kezelő személyzet rossz ellátása, megélhetési gondjai miatt.
 17. Szlovákiában 550 km hosszú, 5-80 km széles, 9000 négyzet kilométernyi összefüggő sávban él a magyarok 92,2%-a; Kárpátalján – az előbbi folytatásaként – a magyar határtól számítva 20 km-en belül 84%-uk. Az elnyomott kisebbségből legyen társnemzet – Magyarok Csehszlovákiában/Szlovákiában 1918-1992. Együttélés, Bratislava (Pozsony) 1992, 8. o. Hungarians in Ukraine Cultural Association of Hungarians in Sub-Carpathia March 1993, 2-3. o.
 18. Az első számsor a legutóbbi, 1990-91-es népszámlálások hivatalos adatai; a zárójelben hitelt érdemlő becslések értékei. A magyar népesség aránya Erdélyben és a Partiumban 25, Dél-Szlovákiában 62, a Vajdaságban 17, Kárpátalján 12,5% a népszámlálási adatok szerint.

19. Ezek közül a három legfontosabb az a.) anyanyelven történő oktatás, óvodától az egyetemig; b.) anyanyelvhasználat a hivatalokban és a közéletben, beleértve a családi és keresztnévet, a hely- és utca névtáblákat, feliratokat, kétnyelvű nyomtatványok, anyakönyvezés, igazolványok és táblák formájában; c.) anyanyelven történő tájékoztatás.
20. Romániai Magyarok Demokratikus Szövetsége; Együttélés, Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom, Magyar Néppárt, Magyar Polgári Párt Szlovákiában; Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége; Kárpátaljai Magyarok Kulturális Szövetsége.
21. Az országonként eltérő körülmények miatt ezekhez speciális kívánások is járulnak, így pl. Romániában az egyházi javak, iskolák és intézmények (könyv- és levéltárak) visszaadása; Szlovákiában az észak-déli irányú, mesterségesen szlovák többséget „előállító” járások (regionális adminisztratív egységek) határainak megváltoztatásával magyar többségű járások kialakítása; Szerbiában – hasonló igénnyel – az új közigazgatási egységek megszüntetése, a Vajdaság autonómiájának visszaállítása, a kényszerű leállítás, a behívottak leszerelése; Ukrajnában – Kárpátalján a Magyarországra való utazás megkönnyítése (új határ-átkelőhelyek megnyitása.)
22. Az 1993 júliusában Kis-Jugoszláviában járt EDU-küldöttség megállapítása: Bötsch-jelentés, 14. o.
23. A nem-szerbek, így a horvátok, magyarok, csehek, szlovákok udvarába kézigránátot hajítanak, ablakaikon belőnek, halállal fenyegetve házaik elhagyására kényszerítik őket. A megszállt területeken a mozgást korlátozták, a magyar határon aknazárat létesítettek, az anyanyelvi oktatást megszüntették – s mindezt az UNPROFOR erők jelenlétében.
24. Nem kapják vissza régi épületeiket, tanulóik számát maximálják, igazgatóikat leváltják, s – a régi gyakorlatot követve – román tannyelvű iskolákkal vonják össze őket.
25. The Condition of Hungarians in Romania
26. Beregszász járás és város lakosságának 81,4%-a szavazott az autonómia mellett 1991-ben. Hungarians in Ukraine... 3. o.

27. A leegyszerűsítő, az agresszort és áldozatát egyaránt elítélő vélekedésre idézünk Pinheiro EK biztos beszédéből a korfui konferencián (The EC and the Balkans) 1993. július 4-én. „...A jugoszláv tragédia...példája a nacionalizmus örütségének.”
28. Letelepelési, szociális segély, kedvezményes lakásvásárlási hitel, egészségügyi ellátás, ingyenes magyar – vagy igény szerint anyanyelvi – oktatás. Csupán két megszorítás érvényesül: nincs választójoguk és nem teljesítenek katonai szolgálatot.
29. Közismert, hogy 1945-től az 1980-as évek végéig mintegy 650 ezren hagyták el az országot: menekülők, kitelepítettek, „disszidensek”; egyedül az 56-osok negyedmillióan voltak. Ugyanakkor nálunk talált otthonra 300 ezer menekült, kiutasított, áttelepített; döntő többségükben a szomszédos államok magyar etnikumából, köztük jelentős számban magyar nyelvű és kultúrájú zsidók.
30. 1988: 13.173
1989: 17 448
1990: 18 283
1991: 53 359
1992: 16 202 fő;
1990-ig több mint 90%-uk Romániából jött, 1991-től hasonló arányban a volt jugoszláv területekről.
31. Földrajzi korlátozással: viszonylag szegény ország lévén, hazánk csak európai menekültek befogadására vállalkozott. Az Európán kívüliek jogvédelmét az ENSZ Menekültügyi Fő biztosaának budapesti irodája látja el.
32. Érthető okokból meg kellett szigorítani a beutazás feltételeit; erre 1990 októberében került sor. Az országunkra nehezedő bevándorlási nyomást érzékelteti, hogy 1993 első felében közel félmillió embert fordítottak vissza a magyar határról, közülük 400 ezer román állampolgárt. Ennek, s a nemzetközi embercsempész bandák működésének következtében ugrásszerűen megnőtt az illegális határátlépők száma (1993 első felében 5341), elsősorban Romániából és a volt Jugoszláviából.
33. 1989-től 20.760-an nyerték el/vissza a magyar állampolgárságot. 1992. április. 1-től több mint 26 ezren nyújtottak be ilyen irányú ké-

relmet. (1993 júliusában 554 esetből 146-ot utasítottak el.) A Belügyminisztérium állampolgársági ügyosztálya havonta 1500-2000 ügygel foglalkozik. Különleges terhet ró a magyar egészségügyre a Romániából áthozott AIDS-es gyermekek kezelése: évente és személyenként 140 ezer USD, s jelenleg 16-an vannak. (Magyar állampolgárságú AIDS-es gyermek nincs.)

34. Az engedélyek több, mint felét romániai magyaroknak adták ki; egyre többen jönnek a jugoszláv utódállamokból, Ukrajnából, Szlovákiából és Lengyelországból. A munkavállalók több mint 2/3-a fizikai munkát végez.
35. Közbiztonsági okokra, a bűnözés megelőzésére hivatkozva több településen utazási korlátozásokat, éjjeli kijárási tilalmat vezettek be, s gyakoriak a „Cikani do plynu”-Cigányokkal a gázkamrába feliratok.
36. Jóllehet Németország 30 millió DM-et ajánlott föl „repatriálásukra”.
37. Bötsch-jelentés, 7-8, 30-31. o.
38. Ebből 300 ezer a Vajdaságban. Szlovéniában 90, Makedóniában 80 ezerre teszik a menekültek számát.
39. Jiri Dienstbier előadása a cseh Helsinki Polgári Társulás konferenciáján Celákovice, 1993. május 23.
40. A Carrington és Vance-Owen rendezési tervek kudarca. Azt mutatja, hogy nemzetközi-nagyhatalmi nyomás sem elegendő.
41. „...Ha tényleg nem léphetünk be 10-15 évig – s ez senkinek sem sürgős, csak nekünk – le kell ülnie a négy kormánynak és meg kell csinálni egy közép-európai integrációt, esetleg Szlovénia bevonásával, amely fejlettebb, mint Szlovákia.” G. Schöpflin megállapítása; lásd a 4. sz. jegyzetet „...Ha be akarjuk bizonyítani, hogy érettek vagyunk az európai együttműködésre, akkor azonnal a Benelux-államokéhoz hasonló regionális együttműködést kell megcélozni. ...Legyen egy „kemény mag”, vagyis mielőbb jöjjön létre a „régiók Európájának” kelet-közép-európai modellje.” Stadler János: Régiók Európája, Magyar Nemzet, 1990. okt. 6.
42. Horvátország nem szerb-lakta túlnyomó többsége; a szerbiai Vajdaság, Bácska és Bánság; Romániában a történelmi Magyarországhoz tartozott területek és Erdély; Ukrajnában Kárpátalja és a

- görög katolikus Nyugat-Ukrajna (Volhinia-Bukovina Lvov-Lemberggel.)
43. „...Azokban a körzetekben, ahol többségben vannak, a nemzeti kisebbséghez tartozó személyeknek joguk lesz arra, megfelelő helyi vagy autonóm hatóságokkal, vagy különleges státussal rendelkezzenek.” II. cikkely Az Európa Parlament 1201. ajánlása, elfogadva 1993. február 1-én
 44. Vogel Sándor: A kisebbségi jogok kodifikációjának lehetőségei Európában. Teleki László Alapítvány – Magyar Külügyi Intézet, Budapest, 1993 március; Jegyzetek 4. o.
 45. u.o., 37. o.
 46. Fülöp Mihály: Az Európai Stabilitási Egyezmény és a magyar válság MKI 1993 augusztus, 3. o.
 47. Tabajdi-Szentesi: i.m. 14. o.
 48. Arday Lajos: Magyarok a szomszédos államokban – külpolitikánk változása. In: Sztálinizmus és desztalinizáció Magyarországon. Szerk. Balla Bálint Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern 1990, 185-186, 189-191, 201. o. Éger György: Regionalism and Minorities; In: Ethnic Life and Minority Cultures – Uppsala Multiethnic Papers 28. sz. 9-12. o.
 49. Fülöp: i.m. 6. o.
 50. Tabajdi-Szentesi: i.m. 17. o.
 51. Basic Principles of the Security Policy of the Republic of Hungary Fact Sheets on Hungary Ministry of Foreign Affairs 1993/4 Basic Principles of National Defence in the Republic of Hungary Fact Sheets 1993/9